

MINISTERE DE LA REGION DE
BRUXELLES-CAPITALE

MINISTERIE VAN HET BRUSSELS
HOOFDSTEDELIJK GEWEST

ARRETE DU GOUVERNEMENT DE LA REGION DE BRUXELLES-CAPITALE ENTAMANT LA PROCEDURE DE CLASSEMENT COMME MONUMENT DE CERTAINES PARTIES DE L'IMMEUBLE ET DE L'ANCIENNE ROTONDE DES PANORAMAS "CASTELLANI" SIS BOULEVARD MAURICE LEMONNIER 8-14 A BRUXELLES.

BESLUIT VAN DE BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE REGERING HOUDENDE TOT INSTELLING VAN DE PROCEDURE TOT BESCHERMING ALS MONUMENT VAN BEPAALDE DELEN VAN HET PAND EN VAN DE VOORMALIGE ROTONDE VOOR PANORMA'S "CASTELLANI" GELEGEN MAURICE LEMONNIER 8-14 TE BRUSSEL.

Le Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale,

De Brusselse Hoofdstedelijke Regering,

Vu l'ordonnance du 4 mars 1993 relative à la conservation du patrimoine immobilier, notamment l'article 18;

Gelet op de ordonnantie van 4 maart 1993 inzake het behoud van het onroerende erfgoed, inzonderheid op artikel 18;

Sur la proposition du Ministre-Président de la Région de Bruxelles-Capitale et du Secrétaire d'Etat chargé des Monuments et Sites,

Op de voordracht van de Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering en van de Staatssecretaris belast Monumenten en Landschappen,

ARRETE :

BESLUIT :

Article 1er - Est entamée la procédure de classement comme monument de la façade à rue et de la toiture de l'immeuble ainsi que de la totalité des éléments d'origine de l'ancienne rotonde des panoramas "Castellani" - murs, toiture, charpente, structure métallique, rail de suspension pour panorama - , sis boulevard Maurice Lemonnier 8-14 à Bruxelles, connu au cadastre de Bruxelles, 9ème division, section K, 1ère feuille, parcelle n° 57g en raison de son intérêt historique et artistique, précisé dans l'annexe I au présent arrêté.

Artikel 1 - Wordt ingesteld de procedure tot bescherming als monument van de straatgevel en van de bedaking van het pand alsook van de totaliteit van de oorspronkelijke elementen van de voormalige rotonde voor panorama's "Castellani" - muren, bedaking, gebinte, metalen structuur, rail voor het vastmaken van het panorama - , gelegen Maurice Lemonnierlaan 8-14 te Brussel, bekend ten kadaster te Brussel, 9de afdeling, sectie K, 1ste blad, perceel nr57g, wegens zijn historische en artistieke waarde, zoals nader bepaald in bijlage I gevoegd bij dit besluit.

Art. 2 - La zone de protection relative au monument décrit dans l'article 1er comprend l'ensemble des parcelles et des voiries ainsi que certaines parties de parcelles et de voiries comprises dans le périmètre délimité sur le plan

Art. 2 - De vrijwaringszone met betrekking tot het in artikel 1 vermelde monument betreft het geheel van de percelen en de wegen, evenals gedeelten van de percelen en de wegen opgenomen in de omtrek zoals afgebakend op

figurant à l'annexe II du présent arrêté.

het plan gevoegd in bijlage II van dit besluit.

Art. 3 - Le Ministre qui a les monuments et sites dans ses attributions est chargé de l'exécution du présent arrêté.

Art. 3 - De minister bevoegd voor de monumenten en landschappen, is belast met de uitvoering van dit besluit

Bruxelles, le 29-03-2001

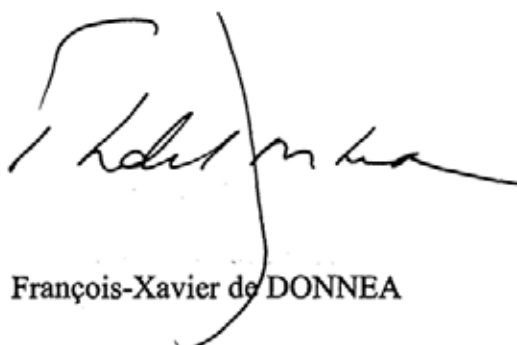
Brussel, 29-03-2001

Par le Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale,

Door de Brusselse Hoofdstedelijke Regering,

Le Ministre-Président du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale, chargé des Pouvoirs locaux, de l'Aménagement du Territoire, des Monuments et Sites, de la Rénovation Urbaine et de la Recherche Scientifique,

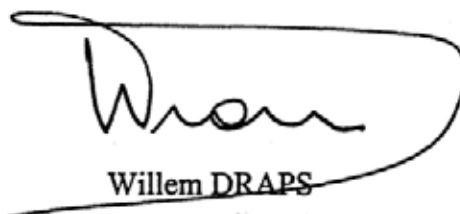
De Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering, belast met Plaatselijke Besturen, Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen, Stadsvernieuwing en Wetenschappelijk Onderzoek,

François-Xavier de DONNEA

Le Secrétaire d'Etat à la Région de Bruxelles-Capitale chargé de l'Aménagement du Territoire, des Monuments et des Sites et du Transport rémunéré de Personnes,

De Staatssecretaris bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, belast met Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen en Bezoldigd vervoer van Personen,

Willem DRAPS

Copie certifiée conforme
26-04-2001
Voor eensluidend afschrift

ANNEXE I A L'ARRETE DU GOUVERNEMENT DE LA REGION DE BRUXELLES-CAPITALE ENTAMANT LA PROCEDURE DE CLASSEMENT COMME MONUMENT DE CERTAINES PARTIES DE L'IMMEUBLE ET DE L'ANCIENNE ROTONDE DES PANORAMAS "CASTELLANI" SIS BOULEVARD MAURICE LEMONNIER 8-14 A BRUXELLES.

Réf. cadastrale : 9ème division, section K, 1ère feuille, parcelle n° 57g.

DESCRIPTION SOMMAIRE¹

Immeuble monumental érigé en 1880 en style éclectique néo-baroque d'après les plans de l'architecte H. Rieck, et intégrant à l'intérieur de l'îlot une grande rotonde pour panoramas construite en 1879.

La façade enduite sur socle est marquée par de nombreux éléments de pierre bleue (rez-de-chaussée et entresol, balustrades, consoles, bandeaux d'entablement). L'immeuble présente en façade huit travées sous toiture mansardée couverte d'ardoises et quatre niveaux plus un entresol réservé au commerce. Les travées sont marquées par des pilastres, parfois à chapiteau corinthien; la travée axiale qui donne accès à la rotonde, est en ressaut de même que la travée d'extrême droite. Le rez-de-chaussée, y compris l'entresol, est percé dans l'axe d'un portail et de baies jumelées cintrés, à droite se trouve l'accès privé. Les deuxième et troisième niveaux forment un large registre délimité par un entablement classique et un balcon continu à balustres. La travée axiale se démarque par son décor à colonnes jumelées à chapiteau corinthien. La travée de droite comporte une logette dont la toiture forme terrasse et est couronnée d'un fronton courbe. Les fenêtres sont rectangulaires à encadrement à filets et agrémentées d'un élément d'entablement au bel étage, devancées d'un garde corps en ferronnerie au 2ème étage. Le dernier niveau est souligné par un balcon à balustres et couronné par un entablement et un bandeau d'attique. Une loggia occupe le ressaut axiale qui est couronné par une balustrade; la travée de droite compte un niveau supplémentaire et est sommé d'une coupole dans le projet. Lucarnes surbaissées à ailerons pour les autres travées.

Occupant largement l'intérieur de l'îlot, (entrée secondaire par la rue Van Helmont), la rotonde aveugle, aux murs de briques à seize pans, a environ 120 m. de circonférence. La toiture, à structure métallique sur pendentifs est autoportante et à renforcements concentriques. Elle est dominée par un lanterneau qui permettait la ventilation. En haut des murs est fixé le rail de suspension de la toile, en bois et métal. Les parties vitrées qui à l'origine permettaient de diffuser un éclairage zénithal sur le panorama ont été en partie occultées. La couverture est en bois couverte d'un revêtement imperméable.

Les quatre plateaux en béton soutenus par une armature métallique sont aménagés en 1924, afin de transformer le panorama en parking. Les voitures y étaient amenées par deux monte-charge, dont l'un subsiste toujours. La rampe d'accès centrale ne sera aménagée qu'en 1985.

¹d'après *Le Patrimoine monumental de la Belgique, Bruxelles, 1C, Liège, 1994*, p. 301-302.

Intérêt présenté par le bien selon les critères définis à l'article 2, 1° de l'ordonnance du 4 mars 1993 relative à la conservation du patrimoine immobilier :

INTERET HISTORIQUE ET ARTISTIQUE :¹

La rotonde qui se dresse derrière l'imposante façade de l'immeuble du boulevard Lemonnier occupe une place de choix dans l'histoire de la peinture de panorama. Organisé de part et d'autre de l'entrée du panorama, le bâtiment à front de rue, conçu comme un immeuble de rapport et de prestige, abritait à l'origine des magasins, un café et des appartements. Lors de son inauguration en 1878, le panorama était doté d'une entrée provisoire due à l'architecte Raquez et ornée de sculptures de E. Namur.

Erigée par la S.A. du Panorama National en 1879, la rotonde accueillit les oeuvres du panoramiste Ch. Castellani (Bruxelles 1838, Bar-le-Duc 1913). Elle comprenait alors toutes les caractéristiques techniques permettant d'accueillir un vaste tableau cylindrique qui toisait généralement 15 m de haut et que le spectateur découvrait à partir d'une plate forme dressée au centre de l'édifice. La première toile exposée dans la rotonde "La bataille de Waterloo" fut à la base d'un engouement extraordinaire pour ce genre de peinture dans notre pays. Des industriels belges se spécialisèrent en effet dans la fabrication et la diffusion de ce type de spectacle pictural et s'imposèrent en cette matière à un niveau international. D'autres toiles furent ensuite présentées comme en 1881, "La Bataille d'Ulundi", puis le "Dernier jour de Pompéï". La mauvaise gestion eu cependant rapidement raison de l'entreprise, plusieurs tentatives furent tentées pour transformer la rotonde en cirque, elle fut finalement occupée par une messagerie en 1910. De 1920 à 1924 elle retrouva son affectation en accueillant le Panorama de la Bataille de l'Yser peint par A. Bastien. En 1924, le bâtiment fut transformé en garage par les Ets. Plasman qui y aménagèrent quatre plateaux bétonnés. Ces aménagements qui ont profondément modifié l'espace ont cependant été conçus pour ne pas altérer la structure originale du bâtiment que l'on peu découvrir en particulier au dernier niveau (structure métallique de la toiture, lanterneau, rail de suspension de la toile).

La rotonde du boulevard Lemonnier figure parmi les rares rotondes de panoramas conservées en Europe. Sa structure est à rapprocher de celle du Panorama Mesdag à la Haye, réalisé à la même époque par des investisseurs bruxellois. En Belgique, le seul panorama subsistant (toile et rotonde) est celui de la Bataille de Waterloo à Braine l'Alleud (1912).

L'armature métallique soutenant les plateaux et le monte-charge constituent en eux-mêmes des ouvrages de qualité, représentatifs de l'architecture industrielle des années 20-30.

L'immeuble abritant la rotonde du boulevard Lemonnier constitue l'unique témoignage visible de l'industrie du panorama à Bruxelles, pour cette raison que pour ses qualités architecturales, il mérite d'être classé.

Vu pour être annexé à l'arrêté du

29 -03- 2001

Le Ministre-Président du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale, chargé des Pouvoirs locaux, de l'Aménagement du Territoire, des Monuments et des Sites, de la Rénovation Urbaine, et de la Recherche Scientifique,

François-Xavier de DONNEA

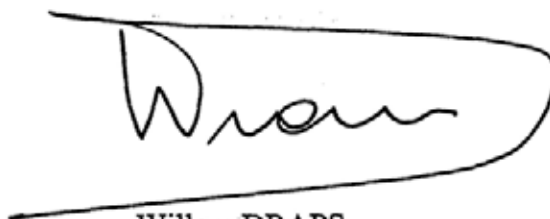
¹-Sehsucht, *Das panorama als Massenunterhaltung des 19 jahrhunderts*, Boon, 1993 pp. 59-60, 74-81

- I. Leroy, Fascicule réalisé à l'occasion des journées du patrimoine, 10/11 septembre 1994, Hôtel Bedford, Bruxelles, 4p.

- Ch. Castellani, *Confidences d'un panoramiste*, Paris, sine dato.

Le Secrétaire d'Etat à la Région de Bruxelles-Capitale, chargé de l'Aménagement du
Territoire, des Monuments et des Sites, de la Rénovation Urbaine, et du Transport
rémunéré de Personnes,

Willem DRAPS

Copie certifiée conforme

26-04-2001

Voor eensluidend afschrift

V.9511

**BIJLAGE I BIJ HET BESLUIT VAN DE BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE REGERING
TOT INSTELLING VAN DE PROCEDURE TOT BESCHERMING ALS MONUMENT VAN
BEPAALEN DELEN VAN HET PAND EN VAN DE VOORMALIGE ROTONDE VOOR
PANORAMA'S " CASTELLANI " GELEGEN MAURICE LEMONNIERLAAN 8-14 TE
BRUSSEL.**

Kadastrale gegevens : 9de afdeling, sectie K, 1ste blad, perceel nr. 57g.

BEKNOPTE BESCHRIJVING¹

Monumentaal gebouw, in 1880 opgetrokken in eclectische stijl met neobarokke inslag naar de plannen van architect H. Rieck. Binnenin het gebouwenblok bevindt zich een grote rotonde voor panorama's uit 1879.

De bepleisterde voorgevel op sokkel wordt gekenmerkt door het gebruik van blauwe hardsteen (voor de onderbouw, entresol inbegrepen, de balustrades, consoles en de lijsten van het hoofdgestel). De voorgevel telt vier bouwlagen + entresol voor commerciële doeleinden en acht traveeën onder leien mansardedak. De gevel wordt geritmeerd door pilasters, soms met Corinthisch kapiteel. De midden-travee, die toegang biedt tot de rotonde, en de uiterst rechtse travee zijn in risaliet. De onderbouw, met inbegrip van de entresol, bezit een middenportaal en gekoppelde rondboogopeningen ; rechts bevindt zich een privé-ingang. De tweede en derde bouwlaag vormen een breed register, belijnd door een klassiek hoofdgestel en een doorlopend balkon met balusters. De midden-travee onderscheidt zich door gekoppelde zuilen met Corinthisch kapiteel. Het hoekrisaliet bezit een erker met terrasvormige bedaking, die wordt bekroond door een rondbogig fronton. De vensters zijn rechthoekig met een geriemde omlijsting, op de bel-etage worden ze bekroond door een pseudo-entablement, op de tweede verdieping hebben ze een ijzeren borstwering. De laatste bouwlaag wordt belijnd door een balkon met balusters en bekroond door een hoofdgestel met blinde attiek. Het middenrisaliet is hier uitgewerkt als loggia, bekroond door een balustrade ; in het ontwerp telde de rechter travee een bijkomende bouwlaag en werd ze bekroond door een koepel. Steekbogige dakkapellen met voluten bekronen de andere traveeën. De rotonde neemt met haar omtrek van ongeveer 120 m haast heel de binnenkant van het gebouwen-blok in beslag (met bijkomende toegang via de Van Helmontstraat). Het gebouw bestaat uit een zestienzijdige blinde baksteenmuur. De ijzeren dakconstructie van vakwerkliggers - met portiekspanten en concentrische verstijving - is zelfdragend. Zij wordt bekroond door een lantaarn voor de ventilatie. Bovenaan de muren hangt een houten en metalen rail, waaraan het doek was vastgemaakt. De beglaasde delen, die oorspronkelijk voor een zenitale belichting van het panorama zorgden, werden gedeeltelijk afgedekt. De houten bedaking werd waterdicht gemaakt.

De vier betonnen platformen, geschraagd door een metalen armatuur, werden in 1924 aangebracht teneinde het panorama als parkeerruimte te kunnen gebruiken. De auto's werden naar boven gebracht door middel van twee goederenliften, waarvan er nog een bestaat.

De centrale oprit werd pas in 1985 aangelegd. Deze verbouwingen zijn onafhankelijk van elkaar en tasten de oorspronkelijke structuur niet aan.

**Waarde van het goed volgens de maatstaven bepaald in artikel 2, 1° van de
ordonnantie van 4 maart 1993 inzake het behoud van het onroerende erfgoed :**

HISTORISCHE EN ARTISTIEKE WAARDE ²:

De rotonde, die zich achter de indrukwekkende gevel van het gebouw aan de Lemonnierlaan bevindt, neemt in de geschiedenis van de panoramaschilderkunst een belangrijke plaats in. Het

¹ gebaseerd op *Bouwen door de eeuwen heen*, Brussel, deel 1B, Luik, 1993, pp. 399-400

²- *Sehnsucht, Das Panorama als Massenunterhaltung des 19 Jahrhunderts*, Bonn, 1993, pp. 59-60, 74-81

- I. Leroy, *Brochure Open Monumentendag*, 10-11 september 1994, Hotel Bedford, Brussel, 4 p.

- Ch. Castellani, *Confidences d'un panoramiste*, Paris, sine dato.

gebouw aan de straatkant, met centraal de ingang die naar het panorama leidt, was ontworpen als een prestigieus huurpand dat oorspronkelijk winkels, een café en appartementen huisvestte. Tijdens zijn inhuldiging in 1878 had architect Raquez het panorama van een voorlopige toegang voorzien, die gedecoreerd was met beelden van E. Namur.

De rotonde, die in 1879 was gebouwd door de N.V. "Panorama National", stelde de kunstwerken van de panoramaschilder Ch. Castellani (Brussel 1938 - Bar-le-Duc 1913) tentoon. De rotonde bezat toen alle technische attributen om een groot - meestal 15 m hoog -, cirkelvormig doek te kunnen ophangen dat het publiek kon aanschouwen vanaf een platform in het midden van het gebouw. Het eerste tentoongestelde doek, "De slag van Waterloo", lag aan de basis van het buitengewoon succes van dit genre in ons land. Belgische industriëlen gingen zich dan ook specialiseren in de fabricatie en de verspreiding van dergelijk soort picturale spektakels en werden in het buitenland al snel als de absolute specialisten beschouwd. Na "De slag van Waterloo" volgen andere doeken, zoals in 1881 "De Slag van Ulundi", en nadien "De laatste dag van Pompei". Een slecht beheer bracht het bedrijf al vlug in moeilijkheden en er werden verschillende pogingen ondernomen om de rotonde tot circus om te vormen. Uiteindelijk werd in 1910 het gebouw hergebruikt door een bodebedrijf. Van 1920 tot 1924 werd het gebouw terug voor zijn oorspronkelijke bestemming gebruikt, met de tentoonstelling van het panorama van de "Slag van de IJzer" van A. Bastien. In 1924 werd het gebouw door de "Etablissements Plasman" tot garage verbouwd. Er werden vier betonnen platformen aangebracht. Deze verbouwingen, die de ruimte grondig wijzigden, waren echter van die aard dat ze de originele structuur van het gebouw niet aantastten. Hiervan getuigt vooral de laatste bouwlaag nog (metalen structuur van de bedaking, lantaarn, rail voor de ophanging van het doek). De rotonde van de Lemonnierlaan is een van de zeldzame panoramarotondes in Europa. Haar structuur gelijkt sterk op die van het panorama Mesdag in Den Haag, dat in dezelfde periode door Brusselse investeerders werd gerealiseerd.

Het enige bewaarde panorama in België is de "Slag van Waterloo" in Eigenbrakel (1912). De metalen armatuur ter ondersteuning van de platformen en de goederenlift betekenen op zich al een kwalitatief hoogstaande getuige van de industriële architectuur uit de jaren 1920-1930.

Het gebouw en de rotonde aan de Lemonnierlaan zijn een unieke zichtbare getuige van de panorama-industrie in Brussel. Om deze reden en wegens hun architecturale kwaliteiten dienen ze beschermd te worden.

Gezien om te worden gevoegd bij het besluit van

29-03-2001

De Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering, belast met Plaatselijke Besturen, Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen, Stadsvernieuwing en Wetenschappelijk Onderzoek,

François-Xavier de DONNEA

De Staatssecretaris bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, belast met Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen, Stadsvernieuwing en Bezoldigd Vervoer van Personen,

Willem DRAPS

Copie certifiée conforme

26-04-2001

Voor eensluidend afschrift

CHANCELLERIE

Jilles CLAREBOU
KANSSELARIJ

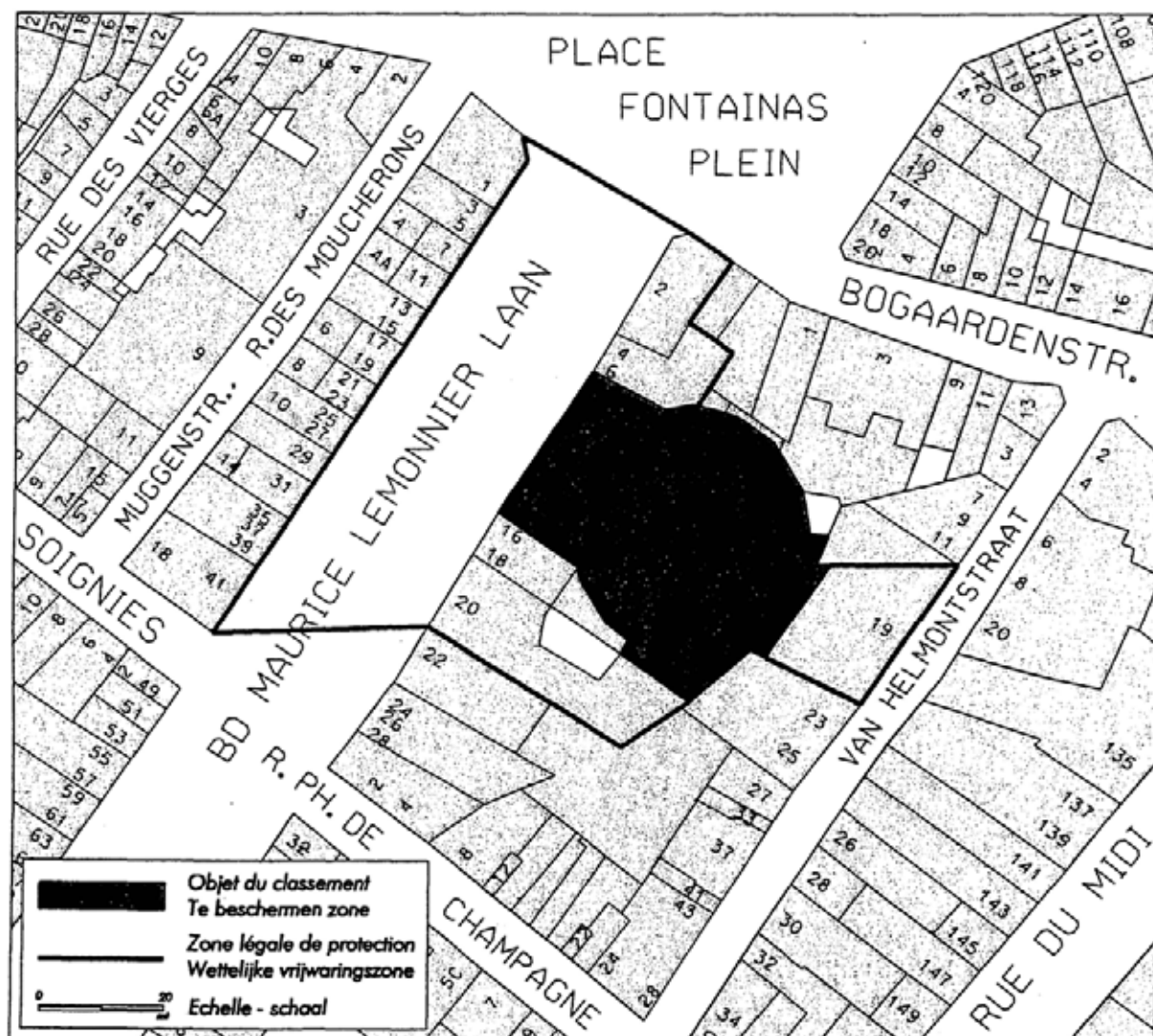

ANNEXE II A L' ARRETE DU GOUVERNEMENT
DE LA REGION DE BRUXELLES-CAPITALE
ENTAMANT LA PROCEDURE DE
CLASSEMENT COMME MONUMENT DE
CERTAINES PARTIES DE L'IMMEUBLE ET DE
L'ANCIENNE ROTONDE DES PANORAMAS
« CASTELLANI » SIS BOULEVARD MAURICE
LEMONNIER 8-14 A 1000 BRUXELLES.

BIJLAGE II VAN HET BESLUIT VAN DE
BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE REGERING
TOT INSTELLING VAN DE PROCEDURE TOT
BESCHERMING ALS MONUMENT VAN
BEPAALEN DELEN VAN HET PAND EN VAN
DE VOORMALIGE ROTONDE « CASTELLANI »
GELEGEN MAURICE LEMONNIERLAAN 8-14
TE 1000 BRUSSEL.

**DELIMITATION
DE LA ZONE DE PROTECTION**

**AFBAKENING
VAN DE VRIJWARINGSZONE**

Vu pour être annexé à l'arrêté du **29-03-2001**

Gezien om te worden gevoegd bij het besluit van **29-03-2001**

Le Ministre-Président du Gouvernement de la Région de Bruxelles-Capitale, chargé des Pouvoirs locaux, de l'Aménagement du Territoire, des Monuments et Sites, de la Rénovation Urbaine et de la Recherche Scientifique,

De Minister-Voorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering, belast met Plaatselijke Besturen, Ruimtelijke Ordening, Monumenten en Landschappen, Stadsvernieuwing en Wetenschappelijk Onderzoek,

François-Xavier de DONNEA
François-Xavier de DONNEA

Le Secrétaire d'Etat à la Région de Bruxelles-Capitale, chargé de l'Aménagement du Territoire, de la Rénovation Urbaine, des Monuments et Sites et du Transport rémunéré des Personnes,

De Staatssecretaris bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, belast met Ruimtelijke Ordening, Stadsvernieuwing, Monumenten en Landschappen en Bezoldigd Verkeers van Personen,

Copie certifiée conforme
26-04-2001

Willem DRAPS

Voor eensluidend afschrift

CHANCELLERIE

M. CLAREBOU

KANSELARIJ

